

De cosenyors a coprínceps. El procés de desvinculació d'Andorra de la sobirania espanyola (segles XVI-XVII)

CARLES GASCÓN CHOPO*

Universitat d'Andorra

Resum

A principis del segle XVI, coincidint amb la unió dinàstica de Castella i Aragó, i amb la simplificació de la frontera pirinenca amb la conquesta del regne de Navarra, les valls d'Andorra, regides per un senyoriu compartit entre els bisbes d'Urgell i els reis de Navarra, com a successors dels comtes de Foix, avancen cap a un procés de desvinculació de la sobirania dels reis espanyols, aprofitant certes inèrcies medievals i també algunes novetats destacables, com l'accés d'un dels titulars del cosenyoriu andorrà al tron de França l'any 1589. El present article pretén aprofundir en l'estudi d'un procés cabdal per a la comprensió de la realitat andorrana i, alhora, gens estudiat fins a l'actualitat, que culminarà amb l'assumpció de la plena sobirania d'Andorra per part dels antics cosenyors durant la Guerra dels Segadors, a mitjan segle XVII.

Paraules clau: Andorra, sobirania, cosenyors, reis de França, Guerra dels Segadors.

* © Carles Gascón Chopo | CC BY-SA 4.0 | Article rebut el 30 de gener de 2024, acceptat el 25 de juny de 2024 i publicat l'abril de 2025 | carles_gascon@hotmail.com.

De coseñores a copríncipes. El proceso de desvinculación de Andorra de la soberanía española (siglos XVI-XVII)

Resumen

A principios del siglo XVI, coincidiendo con la unión dinástica de Castilla y Aragón, y con la simplificación de la frontera pirenaica tras la conquista del reino de Navarra, los valles de Andorra, regidos por un señorío compartido entre los obispos de Urgel y los reyes de Navarra, como sucesores de los condes de Foix, avanzaron hacia un proceso de desvinculación de la soberanía de los reyes españoles, aprovechando ciertas inercias medievales y también algunas novedades destacables, como el acceso de uno de los titulares del coseñorío andorrano al trono de Francia, en 1589. El presente artículo pretende profundizar en el estudio de un proceso capital para la comprensión de la realidad andorrana y, a la vez, nada estudiado hasta la actualidad, que culminará con la asunción de la plena soberanía de Andorra por parte de los antiguos coseñores durante la guerra de los Segadores, a mediados del siglo XVII.

Palabras clave: Andorra, soberanía, coseñores, reyes de Francia, guerra de los Segadores.

From co-lords to co-princes. The process of disassociating Andorra from Spanish sovereignty (16th-17th centuries)

Abstract

At the beginning of the 16th century, coinciding with the dynastic union between Castile and Aragon, and with the simplification of the Pyrenean border after the conquest of the kingdom of Navarre, the valleys of Andorra – governed by a shared lordship between the bishops of Urgell and the kings of Navarre, as successors of the counts of Foix – were moving towards a process of disassociating the sovereignty of the Spanish kings, taking advantage of certain medieval inertia and also some noteworthy novelties, such as the access of one of the holders of the Andorran co-lordship to the throne of France in 1589. This article aims to further the study of a process key to the understanding of the Andorran reality but that to date has not been studied at all, which would culminate with the assumption of the full sovereignty of Andorra by the former co-lords during the Reapers' War, in the mid 17th century.

Keywords: Andorra, sovereignty, co-lords, kings of France, Reapers' War.

1. Introducció

El Principat d'Andorra és un petit país enclavat al cor del Pirineu, un dels més petits d'Europa, delimitat al nord i al sud, respectivament, pels dos grans estats de França i Espanya, a cavall dels quals, i malgrat totes les pressions previsible, ha sabut mantenir la seva condició autònoma i diferenciada fins a l'actualitat. En aquest sentit, ha esdevingut l'única entitat política supervivent d'un passat en què la frontera pirinenca actual era molt menys lineal i estava articulada per un conjunt de territoris d'adscripció ambigua, que la feien extremament complexa. Malgrat que en la memòria popular encara es manté una consciència difusa dels orígens antiquíssims d'aquesta realitat, vinculats amb la figura mitificada de l'emperador Carlemany,¹ la percepció a dia d'avui de l'existència del Principat d'Andorra com a culminació d'un procés més recent de desvinculació de les estructures polítiques peninsulars és acceptada dins del món acadèmic. Així i tot, encara es tendeix a identificar aquest moment de divergència amb l'establiment dels pariatges al segle XIII,² d'una banda, o, de l'altra, a associar-lo amb una idea imprecisa d'un procés que tingué lloc a l'edat moderna i que acaba culminant als temps d'Antoni Fiter i Rossell i el seu cèlebre *Manual Digest de les valls neutres d'Andorra*, redactat el 1748.³

1. Oliver VERGÉS PONS, *Carlemany i Andorra: Història de la Carta Poble, el document que va originar una llegenda*, Anem Editors, Encamp / Montellà, 2021, pp. 118-125.

2. Aquesta percepció, basada en gran mesura en el pes simbòlic que té el caràcter dual de la prefectura de l'Estat andorrà, encarnada en la figura dels dos coprínceps, ha estat promoguda pel discurs de certa historiografia més o menys tradicional; vegeu Alexandre MÉRIGNHAC, «La condition internationale de l'Andorre. Étude sur la situation actuelle des vallées et leurs rapports avec la France et la mitre d'Urgel», *Bulletin des Sciences Economiques et Sociales du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques*, Ministère de l'Instruction Publique, París, 1890, p. 267, o, més recentment, Cebrià BARAUT, «L'evolució política de la senyoria d'Andorra des dels orígens fins als pariatges (segles IX-XIII)», *Urgellia*, II (1992-1993), p. 288.

3. Flocel SABATER I CURULL, *El territori de la Catalunya medieval*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1997, pp. 311-313; Jacinto BONALES CORTÉS,

En el present article proposem l'anàlisi d'aquest procés de desvinculació, que les transformacions experimentades en les capacitats dels antics cosenyors o en les competències minvants dels monarques de la casa d'Habsburg sobre les valls andorranes semblen situar en algun moment entre els segles XVI i XVII. Per dur a terme aquesta anàlisi s'ha consultat d'una manera sistemàtica sobretot la documentació cosenyorial dipositada a l'Arxiu de les Set Claus de l'Arxiu Nacional d'Andorra, sense descartar altres fonts espanyoles o franceses. La informació aportada per aquestes fonts és de gran rellevància per definir les línies bàsiques d'un procés central en la història d'Andorra que, malgrat això, no coneix un tractament previ en el discurs historiogràfic i que és cabdal per explicar els orígens i la naturalesa política d'aquest petit estat dels Pirineus.

2. *L'emperador i el rei de Navarra*

El mes de setembre de 1517, quan el príncep Carles d'Habsburg desembarcava al nord de la Península per assumir la seva herència hispànica, la situació política de les valls d'Andorra havia esdevingut especialment ambigua i complicada. Des de finals del segle XIII Andorra es configurava com un senyoriu gestionat de manera compartida pels bisbes d'Urgell i els comtes de Foix, segons un acord propiciat i emparat pel rei Pere el Gran, establert l'any 1278 i que es coneix popularment com a primer pariatge d'Andorra.⁴ La condició de cosenyoriu, d'entrada, no alterava en res la sobirania que s'hi atribuïen els reis de la Corona d'Aragó, tal com passava amb altres dominis més o menys pròxims, com les viles de Tremp i d'Organyà, també gestionades segons aquest model de senyo-

Construint fronteres. Història territorial de la vall d'Andorra: Segles XVI al XXI, Consell General del Principat d'Andorra, Andorra la Vella, 2015, pp. 125-126.

4. Roland VIADER, *L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2003, p. 127; E. Belenguier, dir., *Història d'Andorra*, Edicions 62, Barcelona, 2005, pp. 116-119.

riu compartit.⁵ La sobirania dels reis d'Aragó estava sancionada pel Tractat de Corbeil, establert l'any 1258, que reconeixia els monarques aragonesos com a legítims sobirans dels antics comtats carolingis de la Catalunya Vella, entre ells el comtat d'Urgell, del qual havien format part les valls d'Andorra en el seu moment.⁶

La complexitat de la situació del 1517 no responia, però, a les particularitats del senyoriu d'Andorra, sinó a les circumstàncies derivades del final de la Guerra de Navarra. Durant la baixa edat mitjana, els successius comtes de Foix havien estat protagonistes d'un procés d'acumulació de dominis i jurisdiccions que els convertí en un dels llinatges més poderosos de la serralada pirinenca, amb possessions a tots dos vessants,⁷ i que culminà amb el seu accés a la Corona de Navarra l'any 1479, arran del matrimoni del comte Gastó IV de Foix i la infanta Elionor de Navarra i dels efectes de la complicada política desplegada per Joan II d'Aragó, pare d'Elionor, sobre el regne pirinenc.⁸

La situació de Navarra entre les dues monarquies més poderoses que havien emergit de la baixa edat mitjana a Europa —l'Espanya unificada sota els Reis Catòlics i la França victoriosa de la Guerra dels Cent Anys—, esdevenia força incòmoda en un moment en què creixia la tensió entre França i Espanya a l'escalf d'uns interessos polítics concurrents sobre el mosaic italià. El conflicte entre totes dues potències acabà arrossegant el petit regne de Navarra i, l'any 1512, al·legant el pretext d'un tractat secret establert amb França que preveia una invasió franconavarresa del regne de Castella, el rei Ferran el Catòlic hi envià un exèrcit que entrà a Pamplona el 24 de juliol. Caterina, neta de Gastó IV i d'Elionor i reina de Navarra, va retirar-se als seus dominis del vescomtat de Bearn, al nord

5. Carles GASCÓN CHOPO, «Els acords de Pariatge al Bisbat d'Urgell (segles XII-XV)», *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 10 (2017), pp. 66-70.

6. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Pergamins de Jaume I, núm. 1526.

7. Carles GASCÓN CHOPO, «Cosenyoriu asimètric. El domini d'Andorra durant la baixa edat mitjana», *Papers de Recerca Històrica*, 9 (2019), pp. 32-33.

8. Claudine PAILHÈS, *Les comtes de Foix. Des Pyrénées au trône de France, XIe-XVIe siècle*, Éditions Loubatières, Villemur-sur-Tarn, 2022, pp. 528-529.

dels Pirineus, junt amb el seu marit, el noble francès Joan d'Albret, mentre el papa, afí al rei Ferran, els excomunicava i lliurava els dominis navarresos a aquest darrer. El rei aragonès es proclamà rei de Navarra el setembre del mateix 1512 i va confiscar la resta dels dominis que mantenia la casa de Foix dins de la Península, concretament el vescomtat de Castellbò i el cosenyoriu sobre les valls d'Andorra.⁹ No era la primera vegada que la monarquia aragonesa segrestava els drets que tenia la casa de Foix sobre Andorra.¹⁰ En aquesta ocasió, el rei Ferran va cedir aquests drets, conjuntament amb el vescomtat de Castellbò, a la seva segona esposa, la reina Germana de Foix, cosina de Caterina de Navarra i, com ella, neta de Gastó IV i d'Elionor de Navarra, que en va prendre possessió a títol vitalici l'any 1513.¹¹ Sis anys després, el 1519, Carles d'Habsburg, aleshores ja rei d'Espanya i emperador d'Alemanya, convertia la donació vitalícia a la reina Germana en perpètua, en agraïment per haver-li cedit els drets que li pertocaven, de part dels seus ancestres, sobre el regne de Navarra i els dominis dels Foix al sud dels Pirineus.¹² Els dominis implicats en aquesta ampliació de drets per a la reina Germana incloïen el vescomtat de Castellbò i Andorra, així com Castelló de Farfanya, tal com fou corroborat l'any 1523¹³ i, encara, l'any 1528 quan, necessitada de diners, la reina Germana va empenyorar aquests dominis a Lluís Oliver de Boteller, ciutadà de Tortosa. Novament, les valls d'Andorra figuraven dins del conjunt empenyorat.¹⁴

I, malgrat això, a diferència del que succeí amb el vescomtat de Castellbò, la cessió de les valls d'Andorra a Germana de Foix mai no va fer-se efectiva. Els andorrans seguiren pagant de manera regular cada

9. *Ibidem*, p. 560.

10. Ja ho havia fet l'any 1396 arran de la invasió de Catalunya per part del comte Mateu de Foix, en la seva campanya de reclamació dels drets a la Corona d'Aragó a favor de la seva esposa; GASCÓN, «Cosenyoriu asimètric. El domini d'Andorra durant la baixa edat mitjana», pp. 35-36.

11. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 3559, ff. 148r-153r.

12. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, Imprenta «la Catalana» de J. Puigventós, Barcelona, 1900, pp. 335-336.

13. ACA, Cancelleria, reg. 3886, f. 33or.

14. ACA, Cancelleria, reg. 3888, f. 32or.

dos anys el tribut de la quèstia a la reina Caterina de Navarra i als seus descendents.¹⁵ Aquest tribut, establert amb el pariatge de 1278, era satisfet anualment de manera alterna a cadascun dels cosenyors i esdevingué un veritable símbol de la seva autoritat sobre les Valls. La continuïtat del pagament de la quèstia i, per tant, del reconeixement implícit del senyoriu de Caterina de Navarra i de la casa de Foix sobre Andorra, sembla que respongué a la iniciativa dels andorrans, guiats pels seus interessos particulars, com ja havia passat en altres ocasions i com continuaria succeint en el futur. Molt menys evident és el motiu pel qual la reina Germana no va reclamar mai els seus drets, però, en qualsevol cas, això no succeí i la continuïtat de les dinàmiques cosenyorials imposades amb els pariatges deixà sense efecte, a la pràctica, la confiscació de 1512.

A l'altre extrem dels Pirineus, la situació de la Navarra ocupada per les forces espanyoles era precària, amb contínues temptatives d'invasió dirigides per Joan d'Albret, marit de la reina Caterina, o Enric d'Albret, el seu fill i hereu, durant els anys immediatament posteriors a la conquesta, amb la complicitat i l'ajuda del rei de França. Finalment, l'any 1530 l'emperador Carles va decidir l'evacuació de les seves posicions més exposades al nord de la carena pirinenca, és a dir, la baixa Navarra, que tornà a quedar sota el domini d'Enric d'Albret, el qual pogué justificar d'aquesta manera la conservació del títol de rei de Navarra,¹⁶ en una situació paradoxal en què aquesta mateixa condició reial navarresa tingué dos titulars de manera simultània, Enric d'Albret com a Enric II de Navarra i el mateix emperador Carles V arran de la cessió de Germana de Foix.

En relació amb les Valls, Enric II va incorporar a la seva intitulació la condició de senyor sobirà d'Andorra des d'almenys l'any 1532.¹⁷ Fins

15. L'Arxiu de les Set Claus de l'Arxiu Nacional d'Andorra (ANA, ASC) conserva els rebuts de pagament de la quèstia a la reina Caterina de Navarra del mateix novembre de 1513; també de l'any 1515 (ANA, ASC, núm. 1332) i dels anys posteriors, sense cap trencament amb la dinàmica portada fins aleshores.

16. PAILHÈS, *Les comtes de Foix*, pp. 560-567.

17. ANA, ASC, núm. 1140, ff. 41r-42r.

aleshores cap dels seus predecessors no havia pres una iniciativa com aquesta, que introduïa en la condició de cosenyor una qualitat sobirana que podia entrar en conflicte amb les atribucions dels monarques espanyols com a successors dels reis aragonesos, els quals s'atribuïen aquesta sobirania des del Tractat de Corbeil. Tots els successors d'Enric II van assumir la intitolació de senyors sobirans d'Andorra, que incorporava una duplicitat intrínseca en el principi de sobirania de les Valls comparable fins a cert punt amb el que havia passat amb el regne de Navarra. Era una duplicitat que transcendia el principi del cosenyoriu, ja que un dels cosenyors s'atribuïa una condició pròpia dels monarques espanyols, que fins aleshores havien aixoplugat els cosenyors sota la seva sobirania eminent. D'aquesta manera subtil, Enric II provocava una esquerda aparentment menor en l'estructura bàsica de l'antiga sobirania reial sobre Andorra, que de moment tenia molt poques conseqüències pràctiques però que a la llarga podia amenaçar l'estabilitat de tot l'edifici.

Per la seva banda, l'any 1538 l'emperador Carles V atorgava «als dits habitants en la dita vall de Andorra, vassalls y súbdits nostres»¹⁸ un privilegi que els autoritzava a comerciar amb França fins i tot en temps de guerra, sempre que no fos amb mercaderies prohibides, d'acord amb una pràctica que en aquells moments no era desconeguda en altres àmbits pirinencs, com ara la veïna vall de Querol,¹⁹ i que s'inscrivia obertament en la tradició de les lligues i patzeries establertes entre les valls pirinenques des de principis del segle XIV amb l'objectiu últim de preservar una pau necessària per al desenvolupament d'unes activitats ramaderes i comercials vitals per a la pervivència de les comunitats d'alta muntanya.²⁰ El privilegi de Carles V fou renovat pels seus successors, començant pel seu fill Felip, que el confirmà en els mateixos termes

18. ANA, ASC, núm. 1288.

19. Lluís OBIOLS PEREARNAU, «La vall de Querol al segle XVI; persones, mercaderies, idees i conflictes», *Ibix 9. Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 2014-2015* (2016), pp. 116-117.

20. Patrici POJADA, *Viure com a bons veïns*, Afers, Catarroja / Figueres / Perpinyà, 2017, pp. 145-178.

l'any 1552, quan encara era príncep d'Astúries i d'acord amb el seu càrrec de governador general dels regnes de la Corona. I, de la mateixa manera que el pare, mantenia la consideració dels andorrans com a vassalls i súbdits de l'emperador.²¹ Tornà a ser renovat pel mateix Felip II, ja com a rei d'Espanya, els anys 1564²² i 1585,²³ sempre emprant el mateix concepte de sobirania sobre les valls d'Andorra, i un altre cop pel seu fill, el rei Felip III, el 1599,²⁴ just l'any següent de succeir al seu pare en el tron espanyol.

Els termes emprats pels monarques espanyols en relació amb els andorrans en aquests privilegis recollien, d'una manera més o menys implícita, la seva consideració de súbdits. Ara bé, l'objecte d'aquests privilegis, que els autoritzaven a seguir comerciant amb l'enemic del rei en cas de guerra, buidava de continguts pràctics aquesta teòrica sobirania reial, o gairebé, i rebaixava fins al mínim les potestats reials als ulls dels habitants d'Andorra. D'aquesta manera, quan l'any 1585 els andorrans enviaren una súplica a les Corts de Montsó per tal de ser eximits de les càrregues que gravaven el pas de les seves mercaderies per Catalunya, hi destacaren el seu caràcter neutral, en el sentit que no podien prestar servei d'armes a favor del rei d'Espanya contra el rei de França, ni a la inversa,²⁵ segons una clàusula del pariatge de 1278 interpretada en clau maximalista. I, si bé en aquells moments encara hi havia algun aspecte que mantenia l'aparença d'una certa vinculació amb la monarquia espanyola, com la integració d'Andorra al districte del Tribunal de la Santa Inquisició de Catalunya, això tampoc no havia de durar gaire.

21. ANA, ASC, núm. 1292.

22. ANA, ASC, núm. 1296.

23. ANA, ASC, núm. 1074.

24. ANA, ASC, núm. 1091.

25. E. Serra i Puig, coord., *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç eclesiàstic*, Departament de Justícia i Interior de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, pp. 537-538.

3. *Reis de França, cosenyors d'Andorra*

L'any 1589 era assassinat a París el darrer monarca de la dinastia governant dels Valois, Enric III, que moria sense descendència enmig d'un greu conflicte civil entre catòlics i protestants. Els mecanismes successoris fixats en les lleis fonamentals del regne exclouïen la successió femenina i, malgrat que els lligams familiars amb el rei difunt eren extremament tènues —eren cosins en vint-i-dosè grau, de manera que calia remuntar fins al segle XIII per trobar un ancestre comú—, establiren que la successió havia de recaure sobre Enric de Borbó, fill de Joana d'Albret —filla, al seu torn, d'Enric II de Navarra— i d'Antoni de Borbó, aleshores reis de Navarra, que es convertí així en el primer rei francès de la casa de Borbó, amb el nom d'Enric IV.²⁶ Abans de la coronació, però, calia superar el tràmit de la confessió religiosa d'Enric de Borbó, que, com la seva mare, s'havia decantat pel calvinisme, fet incompatible amb els rituals associats a la coronació reial. Finalment, per afavorir consensos i apuntalar la legitimitat que li atorgava la genealogia, el nou monarca decidí abjurar de la seva fe i convertir-se al catolicisme l'any 1593.²⁷

Amb la seva coronació com a rei de França, Enric IV de Borbó integrava a la Corona les antigues titulacions pròpies del seu llinatge vinculades amb els antics comtes de Foix, entre elles la de cosenyor d'Andorra. Com el seu avi, el rei Enric II de Navarra, va assumir la titulació de senyor sobirà d'Andorra, segons el que documentem des de 1584,²⁸ és a dir, des d'abans fins i tot d'accedir al tron francès, però, a diferència dels seus antecessors, Enric IV, emparat ja per la Corona francesa, va fer valdre aquesta condició sobirana sobre Andorra, fins aleshores merament teòrica, quan l'any 1601 va expulsar de les Valls el Tribunal de la Santa Inquisició, que des del seu punt de vista qüestionava els seus drets i les atribucions dels seus representants i dels oficials de justícia a

26. Jean-Pierre BABELON, *Henri IV*, Librairie Arthème Fayard, París, 2009, pp. 318-320.

27. *Ibidem*, p. 560.

28. ANA, ASC, núm. 1140, ff. 63v-64r.

Andorra, i va comminar els andorrans a fer servir els tribunals de la justícia ordinària i a no presentar cap més denúncia davant del tribunal inquisitorial.²⁹ Amb aquesta iniciativa, íntimament relacionada amb l'avversió que podia sentir el rei Enric, com a antic protestant, envers el Tribunal pel seu paper en la repressió dels antics correligionaris i, també, com a òrgan directament vinculat amb la monarquia espanyola, el cosenyor francès desmantellava i expulsava d'Andorra una de les darreres institucions comunes amb la resta dels estats d'Espanya. Com a element comú ja només hi restava la mateixa monarquia, amb les limitacions exposades.

L'any 1620, el rei Lluís XIII, fill d'Enric IV, anà un pas més enllà en aquest procés de desvinculació de les valls d'Andorra en relació amb la sobirania espanyola, amb el decret d'incorporació o reunió dels darrers dominis i drets patrimonials que mantenien els reis francesos per la seva condició de reis de Navarra, a la monarquia francesa. Aquests dominis eren la baixa Navarra, el Bearn, el Donasà i el cosenyoriu d'Andorra, que havien quedat al marge de l'anterior Edicte de Reunió de 1607, aplicat per Enric IV sobre els dominis que considerava establerts a partir d'antigues cessions de la mateixa monarquia francesa, com el comtat de Foix.³⁰

Amb l'edicte de 1620, els dominis afectats foren units al regne de França d'una manera indissociable, per bé que en el cas d'Andorra això no implicava l'absorció del territori al regne, tal com sí que passà amb Bearn, la baixa Navarra i el Donasà, sinó només la dels drets de cosenyoriu heretats dels comtes de Foix, que romanien al costat dels drets cosenyorials dels bisbes d'Urgell, encara sota la sobirania, més teòrica que mai, dels monarques espanyols. En qualsevol cas, amb aquest edicte

29. Domènec BASCOMPTE GRAU, *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XVII*, Arxiu Històric Nacional, Andorra la Vella, 1997, pp. 41-42; sobre l'activitat del Tribunal del Sant Ofici a Andorra, vegeu Montserrat PALAU MARTÍ, *Protestantisme i inquisició a Andorra al segle XVI*, Consell General del Principat d'Andorra, Andorra la Vella, 1996.

30. François OLIVIER-MARTIN, «La réunion de la basse-Navarre à la Couronne de France», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 9 (1932), pp. 253-280.

te els drets del cosenyoriu francès esdevingueren no tan sols privatis dels reis de França, sinó també inalienables a la seva titularitat, la qual cosa tancava la porta al fet que el cosenyoriu francès sobre les valls d'Andorra i els drets que se'n desprenien poguessin ser objecte de transacció o d'alienació.

4. *L'impacte de la Guerra dels Segadors*

A l'inici del regnat de Felip IV, l'any 1621, la sobirania del rei sobre Andorra era poca cosa més que nominal. La coronació d'un dels titulars del cosenyoriu com a rei de França i la integració dels seus drets en la monarquia francesa anul·laven pràcticament qualsevol competència que es pogués atribuir el monarca espanyol sobre les Valls, especialment en un moment en què les relacions entre França i Espanya s'anaven refredant i es feia evident que la guerra entre totes dues potències només era una qüestió de temps. Els andorrans van acudir al nou rei d'Espanya per renovar els privilegis dels seus antecessors,³¹ sense resposta, fet que els andorrans interpretaren interessadament com una aprovació tàcita, atès que tampoc no van rebre cap anul·lació explícita del privilegi.³²

L'any 1635, quan finalment esclatà la guerra amb França, una de les primeres mesures que es prengueren fou el tancament de la frontera amb el país veí, amb totes les conseqüències previsibles per a les valls d'Andorra.³³ Els andorrans van reaccionar i van enviar una nova sol·licitud que permetés el comerç amb França mentre durés el conflicte, acompanyada d'una memòria justificativa que feia al·lusió al privilegi atorgat per Carles V i renovat pels seus successors. Aquesta memòria també recollia la idea que «los andorrans tenen molt de francesos per ésser allí la jurisdicció mixta del Reverendíssim d'Urgell y França. De

31. ANA, ASC, núm. 1112.

32. ANA, ASC, núm. 1117.

33. Segons un document de l'ASC, aquesta prohibició fou decretada a Perpinyà el 9 d'agost de 1635; ANA, ASC, núm. 1117.

modo que ab la prohibició general de no comerciar los españoles ab los francesos no apar sia estada la intenció de comprendre'ls», d'acord amb unes reflexions plasmades pels mateixos andorrans que manifestaven la consideració que tenien d'ells mateixos com a tercers en el conflicte plantejat entre França i Espanya. Però, aquesta vegada, les seves peticions no foren acceptades i l'any 1637 el virrei de Catalunya va reafirmar la prohibició als andorrans de comerciar amb França malgrat l'existència de qualsevol privilegi anterior,³⁴ en un exercici d'autoritat d'un alt funcionari del rei d'Espanya que implicava la pervivència de certa capacitat reial de pressió. La Guerra dels Segadors, iniciada a Barcelona el mes de juny de 1640, i les seves repercussions immediates arreu de Catalunya acabaren amb aquests darrers indicis de l'autoritat reial a Andorra.

La situació insurreccional i la necessitat d'ajuda militar per poder fer front a les tropes castellanques, que s'aproximaven a Barcelona per sufocar la revolta, impulsaren Pau Claris, canonge d'Urgell i president de la Generalitat de Catalunya, que havia assumit el govern de la zona insurrecta, a sol·licitar la protecció de França. Com que els francesos no estaven convençuts de l'oportunitat de col·laborar amb els catalans, Pau Claris va transigir a situar el país sota l'obediència del rei francès i a finals de 1641 els braços de les corts catalanes van jurar fidelitat a Lluís XIII, proclamat comte de Barcelona. A canvi, el monarca mantingué formalment l'ordenament institucional català i nomenà un virrei, mentre les tropes franceses, conjuntament amb les catalanes, derrotaven les forces castellanques a la batalla de Montjuïc.³⁵

El procés insurreccional, la ruptura amb la monarquia de Felip IV i la vinculació amb França generaren una profunda divisió en la societat catalana. Membres de la noblesa, cavallers, grans prelats de l'Església i membres de l'administració virregnal i local fugiren de Catalunya o foren desterrats per les noves autoritats franceses. Aquest fou el cas de Pau Duran, aleshores bisbe d'Urgell i cosenyor episcopal d'Andorra. Es

34. ANA, ASC, núm. 3592.

35. Xavier TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Eumo / Pagès, Vic / Lleida, 2006, pp. 144-145.

trobava a Barcelona en iniciar-se la revolta i fugí a Perpinyà. Antigues diferències amb un capítol de canonges d'Urgell dominat per la figura de Pau Claris, així com l'actitud profrancesa d'aquests mateixos canonges, li tancaren les portes a tornar al seu bisbat i va haver d'establir-se a Tarragona, una ciutat que les tropes castellaness havien conservat per a la causa de Felip IV, totalment aïllat de la seva diòcesi.³⁶

Les noves condicions polítiques creades al caliu de la revolta incorporaven un seriós desafiament a l'ordenament jurídic d'Andorra. El cosenyor episcopal s'havia hagut d'exiliar i es quedà sense cap canal de comunicació amb els seus vassalls andorrans, i tot feia preveure que trigaria temps a tornar a la seva diòcesi, si més no mentre durés la guerra. Per la seva part, l'altre cosenyor, amb tot el poder que aplegava com a rei de França, havia estat investit comte de Barcelona, amb la qual cosa assumia la sobirania pròpia dels reis d'Espanya sobre el Principat de Catalunya, si més no sobre les parts controlades per l'exèrcit francès. D'aquesta manera, a la pràctica, Lluís XIII reunia en la seva persona el cosenyoriu d'Andorra i qualsevol índex de sobirania que es pogués atribuir al rei espanyol, és a dir, amb totes les limitacions que marcaven els antics privilegis però amb la particularitat que la contrapart episcopal havia quedat fora d'escena. De tota manera, aquesta duplictat pel que feia als drets de Lluís XIII sobre Andorra s'anà esborrant a favor de la titulació cosenyorial que li era pròpia, ignorant uns poders absolutament devaluats que assumia de la monarquia espanyola, però amb la diferència que la situació deixava els habitants de les Valls i els seus cosenyors al marge de qualsevol dictat o arbitri del monarca espanyol. I així quedà ben palès en una carta adreçada pel rei de França al seu intendent de Catalunya el mes de maig de 1642, en la qual negava qualsevol mena de sobirania que es poguessin atribuir els reis d'Espanya sobre Andorra.³⁷

36. Lluís ROURERA I FARRÉ, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al Tractat dels Pirineus*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1987, pp. 50-135.

37. ANA, ASC, núm. III9.

Més problemàtica fou l'atribució de les rendes pròpies del cosenyoriu episcopal arran de l'exili del bisbe Duran, unes rendes molt substancials que esperonaren la concurrència de diversos candidats per assumir-les. En primera instància, els diputats de la Generalitat de Catalunya confiscaren la jurisdicció sobre les rendes del bisbe Duran a les Valls i les cediren a Bernat de Vilaseca, canonge d'Urgell proper al Govern de la Generalitat, a qui va faltar temps per reclamar als andorrans la prestació de l'homenatge i el jurament de fidelitat que s'acostumava a fer cada vegada que s'investia un nou bisbe d'Urgell.³⁸ Els andorrans no estaven d'acord a retre homenatge a ningú designat per la Generalitat de Catalunya, una institució a la qual, segons el que sostenien els síndics Joan Antoni Torres i Guillem Areny, mai no havien realitzat aquestes prestacions, i es negaven a fer-ho perquè ho consideraven una novetat aliena als costums d'Andorra.³⁹ Així mateix, i davant de la insistència de Bernat de Vilaseca, els andorrans al·legaren que el rei Lluís XIII havia cedit totes les rendes de la mensa episcopal d'Urgell a François de Bertholomi, senyor de Beaugard i conseller de la cort al Parlament de Tolosa de Llenguadoc, i també abat de l'abadia cistercenca de La Clairté-Dieu d'Eaunes, pròxima a la vila occitana de Muret.⁴⁰

Enmig d'aquesta controvèrsia, s'afegí un tercer en discòrdia, Andreu Perpinyà, vicari general d'Urgell nomenat en el seu moment pel bisbe Duran, que va reunir-se amb Joan Antoni Torres i Guillem Areny per arrendar les rendes episcopals esmentades. Els síndics van informar-lo de la concurrència de la Generalitat i del rei de França, a través de la figura de l'abat d'Eaunes, sobre aquestes rendes, a qui semblaven preferir, així com del seu desacord amb les seves pretensions. El vicari general va negar qualsevol dret que s'atribuís la Generalitat de Catalunya sobre Andorra i alhora va considerar un error la cessió de les rendes

38. Vegeu ANA, ASC, núm. 1768, que recull la resposta dels síndics d'Andorra a una carta que els havia adreçat el canonge, anterior al 12 de juny de 1641, i ANA, ASC, núm. 1769, que recull el debat sobre aquest afer en un aplec del Consell de la Terra a Andorra la Vella, celebrat el 12 de juny de 1641.

39. ANA, ASC, núm. 1768.

40. ANA, ASC, núm. 1769.

episcopals a l'abat d'Eaunes, atès que el bisbe d'Urgell, a banda de cosenyor, era rector de les valls d'Andorra i una part de les rendes segrestades li eren degudes com a administrador dels sagraments i la cura d'ànimes a les sis esglésies parroquials, exercides pels vicaris perpetus, que eren retribuïts amb les rendes de la mesa episcopal, de manera que amb aquesta concessió els vicaris es podien quedar sense aquelles retribucions i hi havia el perill que es comprometés la continuïtat de la cura d'ànimes i del culte diví a les esglésies andorranes.⁴¹ El vicari general, finalment, considerava el segrest de les rendes episcopals com un espoli i es reivindicava com la persona que hauria d'assumir-les, com a autoritat canònica que quedava just per sota del bisbe en el govern de la diòcesi.⁴²

El rei Lluís va pressionar per resoldre la controvèrsia a favor del seu candidat, l'abat d'Eaunes, insistint sobre la validesa del seu nomenament per gestionar les rendes segrestades al bisbe Duran i pressionant el vicari general perquè renunciés a les seves pretensions.⁴³ Així mateix, va negar qualsevol competència de la Generalitat sobre Andorra i va declarar explícitament que «no volia que esta vall [d'Andorra] fos unida ni agregada al Principat de Cathalunya y comtats de Rosselló y Cerdanya, sinó que restàs com antes, súbdita a sa magestat [el rei de França], ab los oficials reals, veguer, jutge, batlle y notari, com a terra soberana, no súbdita a la Audiència Real de dit Principat, ni Parlament de Tolosa»,⁴⁴ en una veritable declaració d'intencions sobre la percepció que tenia d'Andorra en aquells moments, sostinguda per la força de les seves armes a Catalunya i incontestada per la monarquia espanyola.

L'any 1643, però, un nou jugador va entrar en la partida. Vicenç Candiotto, protonotari apostòlic, col·lector general i jutge d'apel·lacions de

41. Sobre les peculiaritats de la titularitat de les parròquies andorranes a l'edat moderna, vegeu C. Gascón i C. Xammar, eds., *Les parròquies d'Andorra i l'Alt Urgell al segle XVI. La visita episcopal del 1575-1576 al bisbat d'Urgell*, Anem, Montellà / Encamp, 2022, pp. 24-25.

42. ANA, ASC, núm. 1771.

43. ANA, ASC, núm. 1770, f. 3v.

44. BASCOMPTE, *Diplomatari. Segle XVII*, p. 265.

la Cambra Apostòlica al Principat de Catalunya, prohibia la recaptació de les rendes que corresponien al bisbe Pau Duran a Andorra a ningú que no estigués acreditat per la Cambra Apostòlica, encara que fos eclesiàstic —en una clara referència a l'abat d'Eaunes—, i ordenava als cònsols i consellers d'Andorra, en una carta datada el 27 de maig, que actuessin en conseqüència. D'aquesta manera, el col·lector general aprofitava la crisi derivada de la mort de Lluís XIII pocs dies abans i de l'extrema joventut del seu fill i hereu, Lluís XIV, de tan sols quatre anys. Candiotta apel·lava a les disposicions del Concili de Trento per defensar la titularitat d'aquestes rendes per part de la Cambra Apostòlica i amenaçava qualsevol desobediència amb la pena d'excomunió.⁴⁵ Pocs dies després, Jacint Sansa, doctor en drets, canonge d'Urgell i subcol·lector de la Cambra Apostòlica, es posava en contacte amb els representants del Consell de la Terra d'Andorra a través d'un procurador, els presentava les cartes de Vicenç Candiotta i els instava a obeir les seves disposicions.⁴⁶ Sembla que els cònsols i consellers d'Andorra no estaven d'acord amb la pretesa titularitat de la Cambra Apostòlica sobre les rendes episcopals i es resistiren a pagar-les, com es desprèn del termini de sis dies que els concedí Jacint Sansa per satisfer-les sota pena d'excomunió.⁴⁷ Això passava el 15 de desembre de 1643 i es coneix una resposta dels cònsols de Sant Julià de finals de mes, per la qual descartaven l'obligació de pagar aquelles rendes, en no constar enlloc l'autoritat de la Cambra Apostòlica en l'afer.⁴⁸ No obstant això, l'existència d'un rebut del subcol·lector de la Cambra Apostòlica del febrer de 1644 indica que, finalment, els pagaments es van dur a terme.⁴⁹

De tota manera, l'evolució d'aquesta controvèrsia durant els anys següents estigué marcada per la negativa de l'abat d'Eaunes a deixar-se perdre aquestes rendes i pel suport de les autoritats franceses a les seves pretensions, de manera que entre 1644 i 1649 aquest seguí figurant com

45. ANA, ASC, núm. 1774.

46. ANA, ASC, núm. 3715.

47. ANA, ASC, núm. 1778.

48. ANA, ASC, núm. 1779.

49. ANA, ASC, núm. 1780.

a beneficiari.⁵⁰ La situació, però, ben aviat patí un nou trasbals amb la mort del bisbe Duran l'any 1651, fet que posava fi al segrest de les seves rendes i iniciava un període de seu vacant. Tot i que el successor, el sevillà Juan Manuel de Espinosa, fou nomenat el maig de 1653, la dinàmica de la guerra amb França impedí que prenguéssin possessió del càrrec fins al 1660, de manera que tota la documentació relacionada amb el bisbat d'Urgell recull la condició de seu vacant fins aleshores.⁵¹ A més, l'any 1652 les tropes del rei Felip IV entraven a Barcelona i es produïa la capitulació de la Generalitat, però no la de les forces franceses, que, malgrat tot, es retiraren de bona part de Catalunya.⁵² El nou context era favorable a les reclamacions del subcol·lector Jacint Sansa i fins al 1654 les rendes episcopals d'Andorra, afectades per la condició de seu vacant, foren pagades novament a la Cambra Apostòlica.⁵³ Un nou tomb en la situació es produí amb la reocupació francesa de la Seu d'Urgell aquest darrer any,⁵⁴ que propicià noves reivindicacions de l'abat d'Eaunes sobre les rendes episcopals.⁵⁵ Finalment, l'any 1657 fou el mateix Lluís XIV qui intervingué en l'afer: acatà les reclamacions de la Cambra Apostòlica i reconegué que els fruits i les rendes del bisbat vacant pertanyien al papa,⁵⁶ amb la qual cosa descartava les pretensions de l'abat d'Eaunes.⁵⁷

Quan el bisbe Juan Manuel de Espinosa pogué finalment prendre possessió del càrrec l'any 1660, la pròpia dinàmica de la guerra i el buit de vint anys de poder episcopal iniciat amb l'exili forçat del bisbe Duran havien produït una sèrie de transformacions sensibles en els paràmetres jurídics que havien definit la realitat andorrana fins aleshores.

50. Així figura en diversos documents de l'ASC: ANA, ASC, núms. 1448, 3593, 3594, 1453 i 1791.

51. Cebrià BARAUT, Jesús CASTELLS, Benigne MARQUÈS i Enric MOLINÉ, «Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI-XXI», *Urgellia*, 14 (1998-2001), pp. 88-89.

52. ROURERA, *Pau Duran*, pp. 205-206.

53. ANA, ASC, núms. 1794, 1795, 1797 i 1459.

54. ROURERA, *Pau Duran*, p. 208.

55. ANA, ASC, núm. 1799.

56. ANA, ASC, núm. 1803.

57. ANA, ASC, núm. 1819.

En qualsevol cas, de la controvèrsia sobre l'adjudicació de les rendes episcopals d'Andorra n'havia sortit reforçada, paradoxalment, la figura del bisbe d'Urgell com a cosenyor d'Andorra, darrere de la qual s'havia posat de manifest l'aval incondicional de la Santa Seu, que, finalment, va doblegar la voluntat de Lluís XIV en l'atribució d'aquestes rendes, cosa que deixava ben clar el paper del papa com a garant dels drets dels bisbes d'Urgell sobre Andorra i, d'aquesta manera, assegurava la seva pervivència com a entitat política diferenciada, no tan sols en relació amb Espanya, sinó també amb França.

5. El naixement del Principat d'Andorra

Les particulars circumstàncies originades durant la Guerra dels Segadors i la seva persistència durant un període tan dilatat van culminar amb la desvinculació total i definitiva de les valls d'Andorra respecte a la sobirania espanyola. Els reis de França, en la seva condició de cosenyors d'Andorra, havien aprofitat el marc creat per la guerra, especialment l'assumpció de la sobirania sobre Catalunya i el buit de poder episcopal al bisbat d'Urgell i a Andorra durant una vintena d'anys, per reivindicar la seva sobirania plena sobre les Valls i desautoritzar la dels reis d'Espanya d'una manera explícita.

Acompanyant aquests processos va anar prenent cos un relat més o menys fabulós que volia justificar els drets de sobirania dels monarques francesos sobre les valls d'Andorra. El relat atorgava la sobirania primigènia d'Andorra als bisbes d'Urgell en un passat indeterminat, un dels quals es veié obligat, per fer front a les violències dels seus enemics, a implorar l'ajuda del comte de Foix. A canvi de la seva protecció, el bisbe li atorgà les tres quartes parts dels drets de la justícia, el delme i 973 lliures i 10 sous anuals de les rendes que rebia d'Andorra, i el comte de Foix havia de prestar al bisbe l'homenatge comtal d'acord amb la Santa Seu. Per la seva part, el comte de Foix acceptà la donació i declarà els andorrans exempts de talles i càrregues militars, i va fer-se càrrec de la seva protecció i defensa. Aquest relat, recollit per primera vegada en un extracte del registre del Consell d'Estat francès del 1647, pel qual

el rei Lluís XIV concedia als andorrans l'exempció del pagament dels drets de confirmació,⁵⁸ i reproduït de manera íntegra al preàmbul de la confirmació de privilegis del mateix rei als habitants de les Valls, del 1655,⁵⁹ era en realitat una interpretació molt lliure del primer pariatge d'Andorra, que recollia el repartiment dels drets de justícia amb unes proporcions pròximes a les estipulades en aquest relat, així com el pagament de la quèstia, que en aquelles dates ascendia a una quantitat similar a les 973 lliures i 10 sous que constaven en el relat.⁶⁰ La gran discrepància amb l'acord de 1278 era el seu plantejament com un acord entre un bisbe sobirà i un comte protector, sense cap intervenció del rei aragonès, com sí que succeí en realitat, en un intent de legitimar la nova realitat jurídica d'Andorra a partir d'un origen dual de la sobirania exercida pels cosenyors, sense la intervenció de cap monarca peninsular.

Però, més enllà del relat, aquesta nova realitat jurídica de les valls d'Andorra, sotmeses a l'autoritat de dos cosenyors que havien assumit la sobirania —el cosenyor francès per acció i el cosenyor episcopal per omissió— d'un petit territori pirinenc que ja no es considerava part d'Espanya ni de França, s'havia instal·lat definitivament. Les profundes alteracions experimentades al llarg de vint anys havien creat i consolidat una situació que ja no tenia marxa enrere. Tant era així que Andorra pràcticament quedà al marge de les negociacions que acompanyaren el desplegament del Tractat dels Pirineus, que, entre molts altres aspectes, implicà una redefinició de les fronteres pirinenques entre França i Espanya. Pràcticament però no del tot, ja que tingué una presència fugaç en la taula de les negociacions, molt significativa del nou estat de coses.

Recordem que els pactes que configuraren el Tractat dels Pirineus s'acordaren en la conferència de pau iniciada a l'illa dels Faisans, al riu Bidasoa, l'agost de 1659 i finalitzada el 7 de novembre del mateix any

58. ANA, ASC, núm. 1237.

59. BASCOMPTE, *Diplomatari. Segle XVII*, p. 255.

60. Concretament, els anys 1647, 1649, 1651, 1653 i 1655 els andorrans van pagar 935 lliures al representant del cosenyor francès; ANA, ASC, núms. 1451, 1454, 1456, 1458 i 1461.

amb la seva signatura.⁶¹ El Tractat, però, en aparent contradicció amb el nom amb què se'l coneix, era molt ambigu i genèric en tot el que feia referència a la definició de la frontera pirinenca, ja que es limitava a expressar, un cop acordada la renúncia espanyola al Rosselló, que seria la carena pirinenca la que determinaria la divisió, tal com s'havia fet en època romana entre la Hispània i la Gàl·lia, i deixava per a més endavant una nova negociació que havia de perfilar la línia divisòria.⁶² Aquesta nova negociació fou encomanada a una comissió d'experts de totes dues parts, entre els quals destacava, per la part francesa, Pèire de Marca, aleshores arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc, que havia ostentat el càrrec de visitador general de Catalunya pel rei de França entre 1644 i 1651, en l'exercici del qual va dedicar-se d'una manera sistemàtica a recollir materials per compondre la seva obra més cèlebre, *Marca Hispanica*, utilitzats en les comissions encarregades de desplegar i implementar el Tractat dels Pirineus.⁶³

La comissió es va reunir en una primera conferència celebrada a Ceret, al Vallespir, el 23 de març de 1660. Allà els comissaris enviats pel rei d'Espanya pogueren escoltar, segurament un punt bocabadats, les pretensions dels comissaris francesos, sobretot les de Pèire de Marca. L'arquebisbe de Tolosa reclamava per a França tota la Cerdanya amb el Conflent i el Capcir, la Seu d'Urgell i tot el seu bisbat i totes les valls —amb la inclusió d'Andorra— fins a la Vall d'Aran, i pretenia que la línia divisòria entre tots dos regnes passés pel coll de Núria, el coll de Jou i la serra del Cadí fins a Oliana, i des d'allà fins al port de Viella. Els comissaris espanyols rebutjaren la proposta al·legant que aquesta línia

61. TORRES, *La Guerra dels Segadors*, pp. 279-284.

62. NÚRIA SALES, «Tractat dels Pirineus, el tractat dels Pirineus?», *Estudis d'Història Agrària*, 17, (2004), pp. 832-834; també trobarem una visió recent de la partició de Catalunya arran del Tractat dels Pirineus a Michel BOUGAIN i Annie BOUGAIN, *Le partage de la Catalogne: Histoire rocambolesque du Traité des Pyrénées 1658-1660*, Trabucaille, Perpinyà, 2019.

63. Thierry ISSARTEL, «Pierre de Marca (1594-1662), l'absolutisme et la frontière: l'homme qui divisa la Catalogne», a Ò. Jané, ed., *Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: Un model en construcció?*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2010, pp. 127-134.

de colls i carenes mai no s'havia correspost amb la divisió d'època romana, que la Cerdanya mai no havia estat inclosa dins de la Gàl·lia i que la Seu d'Urgell fou una regió pròpia dels ilergetes en època romana i, per tant, s'havia de situar dins dels dominis hispans.⁶⁴

El to dels arguments fa evident l'abast de l'erudició, en alguns casos creativa, dels comissaris reunits a Ceret i el llarg estira-i-arronsa que comportaren les seves discussions. Amb un ritme de proposta, rèplica i contrarèplica propi d'un procés verbal, les negociacions avançaren lentament. Els comissaris francesos no paraven de justificar una frontera que incorporés a França tota la Cerdanya, l'Urgellet amb la Seu d'Urgell i l'antic vescomtat de Castellbò fins al pont d'Oliana, i els espanyols reclamaven la totalitat d'aquests territoris. En una rèplica recollida entre el 20 i el 22 d'abril de 1660,⁶⁵ aquests darrers reclamaven com a part de la sobirania del rei d'Espanya:

[...] todo el condado y veguería de Conflente, con el Capsir, todo el condado de Cerdaña, valle de Andorra, viscondado de Castellbó, Seu de Urgel, su obispado y comarca, con todo lo que es de la veguería anexa de Puigcerdán y demás tierras y valles con el de Arán hasta a encontrar con el reino de Aragón, como han sido siempre tenidos dichos montes comunamente y antiguamente por división de las Gallias y de las Españas.⁶⁶

El dia 22 d'abril els comissaris francesos insistien que tots els territoris esmentats havien de ser cedits al rei de França:

[...] excepté la vallée d'Andorre, qui appartient en souveraineté aux comtes de Foix depuis quatre cens cinquante huit ans qu'ils sont maîtres de cette vallée par indivis avec les evesques d'Urgel. Et sont en possession de cette souveraineté depuis tant temps, mesmes avant la rupture de cette guerre.⁶⁷

64. ACA, Consell d'Aragó, leg. 231, núm. 33, ff. 5r-6r.

65. El document figura en un assentament que no presenta una datació concreta. Deduïm la forquilla cronològica proposada pel fet que es troba entre dos assentaments datats els dies 20 i 22 d'abril de 1660.

66. Bibliothèque Nationale de France (BNF), Département des Manuscrits, Français, ms. 4309, f. 84v.

67. *Ibidem*, f. 94r.

És a dir, els mateixos comissaris francesos, orientats pels coneixements històrics de Pèire de Marca, negaven taxativament la sobirania espanyola sobre Andorra i només hi reconeixien la sobirania compartida entre el rei de França com a hereu dels comtes de Foix, i el bisbe d'Urgell. Curiosament, l'arquebisbe de Tolosa feia remuntar els orígens d'aquesta singular situació quatre-cents cinquanta-vuit anys enrere, és a dir, a l'any 1202, fent-los coincidir amb les esposalles entre Roger Bernat, futur comte de Foix, i Ermessenda, futura vescomtessa de Castellbò, com ell mateix remarcaria en un moment més avançat de les conferències de Ceret.⁶⁸

Finalitzades les negociacions sense que les parts assolissin cap acord, el cardenal Mazzarino, primer ministre de Lluís XIV, i Luis de Haro, privat de Felip IV, es reuniren a principis de maig a Saint-Jean-de-Luz per tancar un acord definitiu de delimitació de la frontera entre tots dos regnes. Pèire de Marca tenia la intenció d'assistir a la trobada i de participar a les darreres negociacions, però va caure malalt i va haver d'aturar-se a Pau. Va tenir temps, però, d'escriure una extensa carta, datada el 10 de maig de 1660, que fou entregada pel seu secretari, Étienne Baluze, al cardenal Mazzarino.⁶⁹ En aquesta carta, elaborada a partir dels documents del *Trésor des Chartes* dipositats en aquesta població de Pau, va desplegar tot el seu argumentari, que justificava, encara, la incorporació de la vegueria de Cerdanya, amb l'Urgellet i l'antic vescomtat de Castellbò al regne de França. La carta també recollia les seves reflexions sobre Andorra i alertava de les pretensions dels comissaris espanyols sobre les Valls. Ho feia amb aquestes paraules:

Messieurs les commissaires d'Espagne pretendent par leur avis emporter la vallée d'Andorre, qui n'est ny de la Cerdagne ny de l'Urgellet. C'est une seigneurie entre les montagnes de Foix et celles d'Urgel, qui n'a pas jamais appartenu à la Catalogne, le viceroy ny l'Audience de Barcelone, n'y ayant jamais exercé aucune auctorité, non pas mesme avant la guerre. Elle est possédée par indivis par le comte de Foix, qui est le roy, et l'évesque d'Ur-

68. *Ibidem*, f. 116v.

69. ISSARTEL, «Pierre de Marca (1594-1662), l'absolutisme et la frontière, p. 136.

gel, lesquels y exercent la jurisdiction souveraine, suivant les anciennes transactions passées ent'eux. Ce qui est si constant que le feu roy dans son edit d'Union de la Navarre et du Béarn à la Couronne de France, y a mis l'union de la souveraineté d'Andorre. De sorte que pour cette vallée il faudra arrester qu'elle sera tenue et administrée comme par le passé, mesme avant la dernière guerre, conformément aux transactions passées entre les comtes de Foix et les évesques d'Urgel.⁷⁰

Novament, els arguments de Pèire de Marca negaven rotundament la vinculació d'Andorra a Catalunya i atribuïen la jurisdicció suprema de les Valls a la sobirania exercida de manera conjunta pels descendents dels comtes de Foix, titulars aleshores de la Corona francesa, i els bisbes d'Urgell, segons unes antigues transaccions realitzades entre ells, que feien referència tàcita als pariatges. I encara accentuava més la condició sobirana del rei de França invocant les afectacions andorranes de l'Edicte de Reunió de Navarra i Bearn de 1620. Per acabar, proposava que les Valls continuessin administrades segons aquests mateixos principis, que feia remuntar a temps antics.

Les negociacions finalment quallaren en un acord que, en la seva major part, ignorà els plantejaments maximalistes de Pèire de Marca. França obtingué la possessió del Rosselló, el Conflent i la meitat del comtat i la vegueria de la Cerdanya, i Espanya conservà l'altra meitat.⁷¹ L'acord final no feia cap referència a Andorra ni a l'Urgellet, però si bé l'Urgellet es mantingué dins de la monarquia espanyola, les valls d'Andorra en quedaren exemptes, consolidant així una situació que culminà durant la guerra. A partir d'aquest moment no trobarem cap més reclamació formal, per part de cap monarca espanyol, sobre les valls d'Andorra, i si bé hi haurà noves confirmacions de privilegis comercials per part dels reis d'Espanya, aquestes ja no inclouran cap referència a la condició de vassalls dels andorrans, tal com es pot comprovar amb la renovació dels privilegis per part del rei Carles II d'Habsburg l'any 1666.⁷²

70. BNF, Département des Manuscrits, Français, ms. 4309, ff. 121r-121v.

71. *Ibidem*, ff. 132r-135v.

72. ANA, ASC, núm. 3599.

Per la seva banda, els francesos vetllaran perquè això continuï així, de manera que l'any 1705, davant de les acusacions d'haver jurat fidelitat a l'arxiduc Carles com a rei d'Espanya en el conflicte que l'enfrontava amb Felip V, el governador del castell de Foix, marquès de Segur, va segrestar cinquanta-dues mules de tres particulars andorrans a Tarascó i va amenaçar de citar els síndics responsables del jurament per castigar-los en conseqüència. En aquest afer, el governador considerarà Andorra com una de les dependències del seu govern i qualificà els fets d'atemptat contra l'autoritat del rei francès.⁷³

Al seu torn, els bisbes d'Urgell també van acomodar-se a la nova situació sense grans escarafalls. L'any 1696, en una sessió del Consell de la Terra que acordava quina recepció s'havia de fer a Julián Cano Thebar, nomenat bisbe d'Urgell l'any anterior, aquest era qualificat com a príncep sobirà de les valls d'Andorra.⁷⁴ És la referència més antiga que coneixem d'aquest tractament aplicat a un cosenyor d'Andorra, un tractament que, de moment, era atribuït pels andorrans als seus senyors. L'any 1705 el tornem a trobar en una carta adreçada pel Consell de la Terra al governador del castell de Foix, en aquest cas en referència a tots dos senyors, que són tractats com els seus prínceps sobirans.⁷⁵ En aquells moments, la dignitat principesca tenia una clara connotació sobirana. Des de 1612, per exemple, se l'aplicaven els senyors de Mònaco per reforçar aquesta condició davant de la presència espanyola als seus dominis.⁷⁶ Sembla, però, que foren els andorrans els primers a utilitzar aquest qualificatiu en relació amb els seus cosenyors, segurament per reforçar la noció sobirana de les Valls davant de les dues monarquies veïnes, tot i que acabaria sent assumit pels propis senyors en les seves intitlacions. L'any 1716 el bisbe Simeón de Guinda y Apeztegui ja parla obertament del Principat per referir-se a Andorra, assumint tàci-

73. Jordi BUYREU JUAN, *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XVIII*, Arxiu Nacional d'Andorra, Andorra la Vella, 2012, pp. 48-51.

74. BASCOMPTE, *Diplomatari. Segle XVII*, doc. 137, p. 369.

75. ANA, ASC, núm. 3018.

76. Gustave SAIGE, *Documents historiques relatifs à la Principauté de Monaco depuis le quinzième siècle*, Imprimerie de Monaco, Mònaco, 1891, III, p. 151.

tament aquesta dignitat,⁷⁷ en plena coherència amb el seu caràcter militant en la defensa de la seva sobirania plena sobre les Valls conjuntament amb el rei de França.⁷⁸ Per la seva part, els monarques francesos trigaren molt més a assumir aquesta condició de prínceps d'Andorra, si bé des del primer moment els fou atribuïda pels andorrans. D'aquesta manera, des de finals del segle XVII les valls d'Andorra es definiren com a Principat i els seus senyors com a prínceps o coprínceps, segons unes intitlacions que feien referència implícita al seu caràcter aliè en relació amb les monarquies veïnes i que fou forjat, segons tots els indicis, pels mateixos andorrans per subratllar aquest caràcter del seu petit país.

6. *Conclusions*

El Principat d'Andorra, configurat com un espai sobirà sota la titularitat dels successors dels bisbes d'Urgell i els comtes de Foix, signataris dels pariatges de 1278, és una realitat que es consolida a través d'un procés molt gradual que té lloc entre els segles XVI i XVII, i que implica una desvinculació progressiva de la sobirania dels reis de la Corona d'Aragó i dels seus successors, els monarques espanyols, titulars de les Valls segons el Tractat de Corbeil (1258). És un procés paral·lel a l'evolució de les potestats de tots dos cosenyors a mesura que ens endinsem a l'edat moderna, però no és una conseqüència inevitable del senyoriu compartit, ans al contrari: el cas d'Andorra és l'únic en què es produeix l'emanipació de dos cosenyors, que acabaran assumint la plena sobirania.

D'una manera una mica paradoxal, el procés presenta molts punts de contacte amb l'auge de les dues monarquies que confinen amb els Pirineus a la sortida de l'edat mitjana i la consegüent simplificació de la frontera pirinenca. La conquesta de Navarra i la seva integració a la mo-

77. ANA, ASC, núm. 4405.

78. Ja l'any 1715 el bisbe va defensar aquesta sobirania davant els intents d'intromissió dels sotsdelegats de l'intendent general de Catalunya; BUYREU, *Diplomatari. Segle XVIII*, p. 89.

narquia espanyola, junt amb els antics dominis foixencs de Catalunya, van expulsar els descendents dels comtes de Foix dels seus antics dominis peninsulars i van intensificar el seu caràcter francès, per la qual cosa van alinear-se de manera incondicional amb els reis de França i, alhora, van aferrar-se a qualsevol escletxa per mantenir, ni que fos a títol nominal, algunes de les seves antigues titulacions. Això és el que passà amb la conservació del títol de reis de Navarra i també amb la incorporació de la nova titulació de senyors sobirans d'Andorra, en aquest darrer cas d'acord amb la persistència dels andorrans a reconèixer el senyoriu dels descendents dels comtes de Foix, tot ignorant les disposicions de la monarquia espanyola.

En aquest sentit, els andorrans també van tenir un paper significatiu en l'erosió de les potestats dels monarques espanyols sobre les Valls, o bé a través de decisions unilaterals més o menys calculades, com en el cas de seguir pagant la quèstia a la reina Caterina de Navarra i els seus descendents, o bé a través de l'obtenció d'uns privilegis que relativitzaven l'efectivitat de la sobirania dels reis d'Espanya.

El procés de desvinculació d'Andorra de la monarquia espanyola entrà en un punt de no retorn amb l'accés d'un descendent dels comtes de Foix al tron francès l'any 1589. Amb això, el cosenyoriu passà a mans dels reis de França, que l'integraren de manera indissociable a la monarquia i el feren totalment inassimilable des de la perspectiva espanyola. Aquesta dinàmica va culminar amb la Guerra dels Segadors, quan la supremacia militar francesa a Catalunya va permetre trencar obertament amb els darrers vincles teòrics que relligaven les Valls amb la sobirania dels reis d'Espanya, però al mateix temps va prevaldre el sentit de neutralitat arran de la implicació de la Cambra Apostòlica en la controvèrsia sobre les rendes del cosenyor episcopal durant la seva absència, que va fer les Valls igualment inassimilables des de la perspectiva francesa. En qualsevol cas, els antics vincles amb la sobirania espanyola ja no serien represos després del Tractat dels Pirineus que, en cert sentit, tot i que d'una manera implícita, també sancionà la nova fórmula de la sobirania andorrana a mans dels antics cosenyors, els quals, abans d'acabar el segle XVII, començaren a rebre el títol de coprínceps en consonància amb les seves noves atribucions.